

Jolanta Karbowniczek, Anna Klim-Klimaszewska, *Edukacja wczesnoszkolna w teorii i praktyce. Wybrane aspekty*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, 613 s.

Przełom XX i XXI w. stał się początkiem wielu zmian w pedagogice, także w pedagogice wczesnoszkolnej. Na etapie początkowym wprowadzono kształcenie zintegrowane, ocenę opisową ucznia, nowe podstawy programowe, programy nauczania, podręczniki. Zmiany mają charakter zarówno ilościowy, jak i jakościowy. Wielość propozycji wydawniczych nie zawsze odpowiada ich jakości. Zachodzące przeobrażenia dotyczą także kształcenia, doskonalenia i awansu zawodowego nauczycieli. Od pełnych studiów magisterskich przygotowujących do zawodu nauczyciela klas początkowych przeszliśmy do kształcenia na poziomie studiów licencjackich, magisterskich i doktoranckich. Z analizy standardów kształcenia nauczycieli wynika, że kwalifikacje do pracy z dziećmi w przedszkolu i klasach I–III otrzymują osoby kończące studia trzyletnie bądź podyplomowe, które trwają jedynie półtora roku. Zarówno badania, jak i obserwacja oraz wnikliwa analiza wypowiedzi przyszłych czy początkujących nauczycieli dziecka pokazują, że mają oni duże zapotrzebowanie na tzw. metodykę edukacji wczesnoszkolnej. Prezentowana publikacja ma na celu wyjście naprzeciw tym oczekiwaniom. Kierowana jest przede wszystkim do studentów pedagogiki wczesnoszkolnej, czynnych zawodowo nauczycieli, pedagogów szkolnych, konsultantów metodycznych oraz wszystkich osób zainteresowanych tematyką pracy z dzieckiem na pierwszym etapie edukacji.

W rozdziale pierwszym Anna Klim-Klimaszewska, profesor Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, przypomina historię edukacji wczesnoszkolnej od czasów starożytnych, przez średniowiecze, renesans, reformację, aż do okresu oświecenia i czasów nowożytnych. Syntetyczne ujęcie tej problematyki, dokonane na podstawie publikacji Stanisława Kota (*Historia wychowania*, t. I: *Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII*, Warszawa 1994) i Łukasza Kurdybachy (*Historia wychowania*, t. I–II, Warszawa 1967), pozwala dostrzec najistotniejsze zmiany, jakie w ciągu wieków zaszły we wczesnej edukacji, zwłaszcza w zakresie organizacji procesu kształcenia, początkowej nauki czytania i pisania oraz nauczania matematyki. Więcej miejsca Autorka poświęca myśli Jana Amosa Komeńskiego, Jeana-Baptiste’a de La Salle, Jeana-Jacques’a Rousseau, Johanna Heinricha Pestalozziego oraz przedstawicielom progresywnemu i nurtu Nowego Wychowania, którzy mają istotny wpływ na rozwój zarówno teorii, jak i praktyki pedagogicznej.

Autorką kolejnych czterech rozdziałów jest Jolanta Karbowniczek, profesor Akademii Ignatianum w Krakowie. W rozdziale drugim omawia ona zmiany, jakie zaszły w edukacji wczesnoszkolnej, przybliżając czytelnikowi wybrane Raporty Komitetu Ekspertów, które powstały do 1998 r. Kolejne rozważania do-

tyczą integracji w edukacji wczesnoszkolnej. Zaprezentowane zostały tu idee takich reformatorów, jak: John Dewey, Ovide Decroly, Berthold Otto, Karl Linke, William H. Kilpatrick, John Stevenson, Maria Montessori i Célestin Freinet, a także Polaków mających ogromny wpływ na rozwój badań i edukację dziecka w XIX i XX w. Autorka zalicza do nich: Jana Władysława Dawida, Sergiusza Hessena, Henryka Rowida, Mariana Falskiego, Marię Grzegorzewską, Janinę i Antoniego Maćkowiaków, Heliodora i Łucję Muszyńskich, Jadwigę Walczyń, Bogdana Suchodolskiego, Ryszarda Więckowskiego, Józefa Galanta, Marię Jakowicką, Marię Cackowską i wiele innych osób. W dalszej części rozdziału dokonano charakterystyki zmian, jakie zaszły w naszym kraju w związku z reformą, która rozpoczęła się w 1999 r. Autorka, oceniając działania reformatorskie, zwraca uwagę na wiele zaniedbań i niedociągnięć wynikających z błędnych założeń reformy systemu oświaty, takich jak np.: konstruowane w pośpiechu podstawy programowe i programy nauczania, zbyt obszerny materiał w tzw. zintegrowanych podręcznikach, dominacja metod aktywizujących, mających charakter powierzchowny, gdyż nie wykorzystują one w pełni możliwości poznawczych uczniów, instrumentalizacja działań nauczycieli i uczniów. Niepokój budzi również niejednolity system oceniania i wadliwie przygotowane zasady awansu zawodowego nauczycieli. Po tej krytycznej analizie współczesnej rzeczywistości szkolnej J. Karbowniczek omawia specyfikę, funkcje i zadania edukacji wczesnoszkolnej, przywołując klasyfikacje Ryszarda Więckowskiego, Tadeusza Wróbla, Marii Radwiłowicz i Zofii Morawskiej.

W rozdziale trzecim zostały omówione podstawowe założenia pedagogiki wczesnoszkolnej — jej pojęcie, istota, struktura, a także przeobrażenia i współczesne tendencje. Przywołano tu zróżnicowane opinie Kazimierzy Paćławskiej, Janiny Parafiniuk-Soińskiej, Ryszarda Więckowskiego, Władysława Puśleckiego, Józefy Bałachowicz, dotyczące pojęcia pedagogiki wczesnoszkolnej, ukazujące zmiany, jakie zaszły w myśleniu o tej subdyscyplinie w ostatniej dekadzie XX i w początkach XXI w. Następnie Autorka przedstawiła przeobrażenia we współczesnej pedagogice wczesnoszkolnej, uwidaczniając dwuparadygmatyczność sposobów jej uprawiania — od orientacji technologiczno-przedmiotowej do humanistyczno-podmiotowej. Za Dorotą Klus-Stańską wymienia charakterystyczne założenia dydaktyki behawioralnej i koncepcji tej przeciwstawia orientację humanistyczną, w której uczeń znajduje się w centrum procesu kształcenia i wychowania. Podejście to nawiązuje do myśli psychologicznej Abrahama Masłowa i Carla Rogersa. J. Karbowniczek przypomina opinię D. Klus-Stańskiej, że dyskurs humanistyczno-adaptacyjny pozostaje w ścisłym związku z ideologią liberalną. Może on w pełni rozwinąć się w wychowaniu przedszkolnym, jednakże w edukacji wczesnoszkolnej prowadzi do ograniczania i infantylizowania treści programowych, przygotowując dziecko do życia w świecie, którego nie ma. Ponieważ orientacje te nie służą rozwojowi dziecka,

sensowna wydaje się trzecia perspektywa, oparta na założeniach konstruktywizmu, nawiązująca do idei Jeana Piageta (konstruktywizm społeczny), Jerome'a S. Brunera (konstruktywizm społeczno-kulturowy) i Lwa S. Wygotskiego (konstruktywizm społeczny). Autorka podaje — za Stanisławem Dylakiem — zasady i fazy konstruktywistycznego podejścia do nauczania, powołuje się także na konstruktywistyczny model nauczania proponowany przez Renatę Michalak. Omawia również paradygmat krytyczno-emancypacyjny, którego realizacja w praktyce szkoły pozwoliłaby na rozwijanie krytycznego myślenia dzieci, wdrażanie prawa do wyrażania własnych sądów, odpowiedzialności. Paradygmat ten w polskiej praktyce edukacyjnej jest nieobecny, wręcz piętnowany i odrzucany. Rozdział trzeci zamykają rozważania dotyczące współczesnych tendencji w edukacji wczesnoszkolnej (s. 137–138), promowania odejścia od behawiorystycznego modelu kształcenia na rzecz konstruktywizmu, z preferowaniem indywidualizacji procesu kształcenia, opartej na teorii Howarda Gardnera.

Rozdział czwarty ma charakter metodyczny, dotyczy organizacji i planowania pracy nauczyciela. Omówiona została w nim podstawa programowa, funkcje oraz zmiany, którym ulegały jej treści w okresie ostatniego ćwierćwiecza (s. 146), kryteria oceny i etapy konstruowania programów nauczania, a także planów pracy edukacyjnej. Przykładowej analizie poddano trzy programy kształcenia zintegrowanego. Bardzo ważnym zagadnieniem w tym rozdziale uczyniono konstruowanie scenariuszy zajęć zintegrowanych. Wprowadzono też wiele przykładów projektów autorskich. Przedstawiono organizację zajęć zintegrowanych, nawiązując do form realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego zaproponowanego przez Łucję Muszyńską oraz organizacji pracy jednej ze szkół w województwie małopolskim.

Metodyczne aspekty realizacji koncepcji kształcenia w klasach I–III zostały zaprezentowane w piątym rozdziale, w którym omówiono jej cele, zasady, metody, formy organizacyjne, środki dydaktyczne oraz zasady oceniania. Źródła celów edukacyjnych zostały ukazane w kontekście określonych teorii czy podejść takich autorów, jak: Kazimierz Sośnicki, Wincenty Okoń, Heliodor Muszyński, Bogdan Suchodolski, Janusz Gnitecki, Jerzy Materne, Józef Kozielcki. Analiza materiału wskazuje na różnorodność stanowienia celów edukacyjnych, zależnie od ich źródeł (teologicznych, filozoficznych, antropologicznych, pedagogiczno-psychologicznych, socjologicznych).

Następnie zostały przypomniane zasady dydaktyczne w ujęciu Wincentego Okonia, Czesława Kupisiewicza, Józefa Pólturzyckiego, a także Franciszka Bereźnickiego, Bogdana Suchodolskiego, Władysława Zaczyńskiego i innych. Interesującą część tego fragmentu książki stanowi podjęcie przez J. Karbowniczek próby własnej klasyfikacji i wnikliwe omówienie zasad: wzajemnej komunikacji i dialogu, partnerstwa edukacyjnego, stymulacji i wielointeligentnego funkcjonowania ucznia w procesie edukacyjnym, prakseologii, samodzielności

dziecka w edukacji, indywidualizacji, socjalizacji, stopniowania trudności, systematyczności, operatywności wiedzy, wiązania teorii z praktyką. Wśród wymienionych zasad występują takie, które odnoszą się do nauczania, a także do wychowania i współpracy z rodzicami. Walorem wspomnianych rozważań jest określenie prawidłowości — wskazówek metodycznych dla nauczycieli, którzy zasady te wdrażają w codziennej rzeczywistości szkolnej.

W części poświęconej metodom wspierania aktywności uczniów zostały przedstawione klasyfikacje autorstwa: Jerzego Kujawińskiego, Ryszarda Więckowskiego, Wincenego Okonia, Stanisława Nalaskowskiego oraz Janiny Mierzejewskiej-Majcherek. Następnie J. Karbowniczek dokonała charakterystyki metod: podających, oglądowych, twórczych oraz metod pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Szczegółowo omówiła metody: malowania 10 palcami Ruth Faison Shaw, stymulacji wielozmysłowej Snoezelen (Sala Doświadczenia Świata), bezpośredniej celowości ruchu Romualda Czyżewskiego, Zoltána Kodálya, naturalnej nauki języka (tzw. metoda nowozelandzka), dramy, happeningu, projektu, globalnego czytania Glenna Domana, Ruchu Rozwijającego, Dobrego Startu, ruchowej ekspresji twórczej Rudolfa Labana, Carla Orffa, Émila Jaques'a-Dalcroze'a, opowieści ruchowej Josepha G. Thulina oraz program autorstwa Marianny i Christophera Knillów.

W części poświęconej formom organizacyjnym nauczania przedstawione zostały klasyfikacje Ryszarda Więckowskiego, Ireny Adamek, Jadwigi Kędzierskiej. Autorka omawia: pracę z klasą (indywidualną, zbiorową i grupową), zajęcia pozalekcyjne (w świetlicy szkolnej, pracę w kołach zainteresowań) oraz zajęcia pozaszkolne (nauka domowa, wycieczka). Istotnym elementem życia szkoły są uroczystości klasowe i imprezy szkolne, które także zostały starannie scharakteryzowane. Ważną formą pracy nauczyciela jest współdziałanie z rodzicami i środowiskiem lokalnym. Podstawą tego współdziałania jest umiejętność prowadzenia rozmowy, na co Autorka zwróciła uwagę, przytaczając za Barbarą Kają strukturę rozmowy z rodzicami, a także plan współpracy z nimi, co może mieć dużą wartość dla początkującego nauczyciela.

Pisząc o środkach dydaktycznych, J. Karbowniczek wyszła od typologii W. Okonia i J. Półturzyckiego, aby w dalszej części dokonać charakterystyki środków wzrokowych, w tym szczegółowo podręczników, następnie słuchowych i wzrokowo-słuchowych. W publikacji zostały podane przykłady zastosowania tych środków w realizacji treści poszczególnych kierunków edukacji wczesnoszkolnej, a także przedstawiono możliwości wykorzystania multimedialnych programów edukacyjnych na poszczególnych kierunkach kształcenia.

Wśród codziennych czynności nauczyciela występuje ocenianie ucznia, w którym w ostatnich latach zachodzą ciągłe zmiany. Od czasów przeprowadzenia reformy systemu szkolnego w klasach początkowych obowiązuje ocena opisowa, która obejmuje wszystkie sfery rozwoju uczniów. Oceny tej dokonuje na-

uczyciel systematycznie. W praktyce edukacyjnej występują różne jej formy, np.: wstępna ocena rozwoju dziecka, bieżąca, półroczna, końcowa. W ostatnich latach dużą popularność zdobyło ocenianie kształtujące, którego celem jest obopólna refleksja nauczyciela i ucznia, a także rodziców, nad przebiegiem procesu edukacyjnego. Problematyce tej J. Karbowniczek poświęca sporo miejsca.

Aspekty pedagogiki alternatywnej w edukacji dziecka stanowią treść rozdziału szóstego, którego autorką jest A. Klim-Klimaszewska. Zostały w nim szczegółowo scharakteryzowane takie koncepcje edukacyjne, jak: szkoła dla życia przez życie O. Decroly'ego; metoda winietki Carletona Washburne'a; szkoła technik C. Freineta; plan jenajski Petera Petersona; Summerhill — szkoła swobodnego wychowania Alexandra S. Neilla; szkoła Rudolfa Steinera; plan daltoński Helen Parkhurst; koncepcja Marii Montessori.

Ostatni, siódmy rozdział, A. Klim-Klimaszewska poświęciła współczesnemu nauczycielowi edukacji wczesnoszkolnej. Została tu omówiona specyfika zawodu nauczyciela, zadania i funkcje, jakie pełni on w edukacji wczesnoszkolnej, a także kompetencje i osobowość pedagoga tego szczebla kształcenia.

W zakończeniu tej obszernej, liczącej 613 stron, książki Autorki piszą, że publikacja powstała przede wszystkim w celu wzbogacenia metodycznego warsztatu pracy nauczyciela klas początkowych. Opracowanie przeznaczają dla studentów pedagogiki jako syntezę najistotniejszych zagadnień dotyczących pracy dydaktyczno-wychowawczej z dzieckiem w młodszym wieku szkolnym w zakresie teorii i praktyki. Ich intencje są słuszne, gdyż od ostatniego wydania *Pedagogiki wczesnoszkolnej* R. Więckowskiego minęło 20 lat. Cenne publikacje z tego zakresu, takie jak: *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej* autorstwa I. Adamek, *Kształcenie wyzwalające w edukacji wczesnoszkolnej* W. Puśleckiego i inne ważne książki metodyczne, ukazały się także pod koniec XX w. Jak wynika z przeprowadzonych przeze mnie badań, studenci najchętniej kupują publikacje, które dotyczą podstaw edukacji dziecka¹. Z ich wypowiedzi na temat oczekiwanych zmian w kształceniu wynika, że zbyt mało godzin poświęca się na kształcenie w zakresie specjalności. Studentom brakuje wiedzy metodycznej, dlatego też wśród podawanych przez nich potrzebnych nauczycielom publikacji są książki z zakresu metodyki pracy w przedszkolach i klasach I–III, które powstały wiele lat temu, np.: *Metodyka pierwszych lat nauczania* L. Jeleńskiej, *Metodyka nauczania początkowego* M. Radwiłowicz i Z. Morawskiej, *Praca nauczyciela i ucznia w klasach I–III* pod red. M. Lelonka i T. Wróbla. Wśród ważnych tytułów studenci wymieniali książki: I. Adamek, D. Klus-Stańskiej, M. Nowickiej, R. Michalak, E. Misiornej, H. Hamer, M. Węglińskiej, J. Karbowniczek i inne. Wciąż jednak, pomimo pojawienia się na rynku wydawni-

¹ E. Marek, *Przygotowanie do zawodu nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2015, s. 329.

czym wielu pozycji mających „pedagogikę wczesnoszkolną” w tytule, brakowało całościowego opracowania metodycznego. Na ten typ podręczników jest w grupie osób zajmujących się zawodowo dzieckiem w wieku wczesnoszkolnym duże zapotrzebowanie. Sądzę, że włączając się w dyskurs, Autorki, opierające się na swoistym doświadczeniu zawodowym, uzupełniły lukę, jaka pojawiła się na rynku wydawniczym. Opracowanie nawiązuje zarówno do tradycyjnej, jak i współczesnej dydaktyki, syntetyzuje podstawowe zagadnienia w sposób zwięzły, czytelny i zrozumiały dla czytelnika, poszerza jego wiedzę oraz wspiera w codziennej pracy z dziećmi i w relacjach ze środowiskiem rodzinnym i społecznym.

*Elżbieta Marek
Akademia Ignatianum
w Krakowie*